

EVOLUČNÁ HISTÓRIA A DOMESTIKÁCIA PSA

Zoologické zatriedenie:

Trieda (*Classis*): Cicavce (*Mammalia*)

Rad (*Ordo*): Mäsožravce (*Carnivora*)

Čeľaď (*Familia*) : Psovité (*Canidae*)

Rod (*Genus*) : *Canis*

Druh (*Species*): Pes domáci (*Canis familiaris*, resp. *Canis lupus familiaris*)

V súčasnosti do čeľade psovitéch patrí veľké množstvo druhov, napríklad vlci, líšky, kojoty, šakaly, alebo psy hyenovité

EVOLÚCIA

= vývoj živočíšneho druhu trvajúci milióny rokov

Podľa vedeckých štúdií siaha pôvod prvých mäsožravých cicavcov do obdobia pred 75 -55 mil. rokov. V období pred 40-35 mil. rokov (eocén) sa objavujú v oblasti Severnej Ameriky zástupcovia podčeľadí **Hesperocyoninae**, z ktorého sa neskôr oddelil rod *Canis* a **Borophaginae**, šelmy so silnou čeľusťou a zubami na trhanie mäsa a drvenie kostí.

Rod Leptacyon = prvý známy zreteľne odlišiteľný zástupca psovitéch, prvýkrát sa objavuje v Severnej Amerike v oligocéne (pred 34 mil. rokov), hmotnosť asi 2 kg, neskôr sa jeho potomok,

Eucyon stal priamym predkom rodu *Canis*, ktorý sa pred 6 mil. rokov rozšíril zo S. Ameriky aj do Južnej Ameriky a na eurázijský kontinent. Rozdielne životné podmienky dali základ vzniku rôznym rozdielnym druhom vlkov, psov, šakalov, a pod.

DOMESTIKÁCIA

= proces „zdomácnenia“, čiže premeny divokého živočíšneho druhu cieľným zásahom človeka na domestikovaný druh s presnými charakteristikami a rozdielmi, trvajúci tisíce rokov

Výsledkom domestikácie a cieľného šľachtenia (selekcie) sú dnešné plemená psov, podľa FCI (Federation Cynologique Internationale) je momentálne uznaných okolo 360 psích plemien

Základnou otázkou je: bolo miesto domestikácie jedno alebo ich bolo viac? Kedy ako sa domestikácia psa udiala? Aký druh je priamym predkom psa?

Na základe analýz DNA, správania, morfológie sa predpokladá, že takmer s istotou je priamym predkom psa **vlk – *Canis lupus***, s ktorým zdieľa 98% mtDNA.

Archeologické nálezy datované 300 tisíc – 150 tisíc rokmi p.nl., a takisto DNA analýzy naznačujú, že genotyp vlka a psa sa začína líšiť niekedy okolo 100 tisíc r. p.nl. Ešte nepoukazujú s istotou na domestikáciu, ale jednoznačne na úzky kontakt vlka a človeka.

Najstaršia datovaná kostra prehistorického psa (resp. jedinca, ktorý sa už líšil od vlka) pochádza z územia Belgicka a je stará vyše **30 tisíc rokov**, ďalšie z Francúzska (26 tisíc rokov) alebo Ukrajiny (**15 tisíc rokov**). V neskorších obdobiach (10 tisíc BP a menej), s postupným rozvojom poľnohospodárstva v neolite sú už pozostatky psov nachádzané okolo ľudských sídel alebo v hrobách často, a po celom svete a postupne dochádza aj k domestikácii ostatných druhov (dobytok, ovce, kozy, kone).

Cieľné šľachtenie psov na morfológické znaky je známe už napríklad z Mezopotámie (pred 7-6 tis. rokmi) – saluki, alebo Egypta (pred 3 tis.r.). Okrem toho selekcia dlhodobo prebiehala aj v smere rôznych využití (lov, pasenie, boj, atď.).

Čo sa týka oblasti domestikácie, väčšina vedcov sa prikláňa k pôvodu domestikovaného psa na Strednom Východe, s neskorším sekundárnym rozšírením do Európy a východnej Ázie.

Najpravdepodobnejšie došlo k samovoľnej postupnej domestikácii, kedy vlky vyhľadávali a konzumovali zvyšky potravy v blízkosti ľudských obydľí. Najmenej plaché jedince, ktoré vyhľadávali kontakt s človekom tak boli selektované na základe množstva potravy, ktorú takto vedeli získať, a následne sa vedeli množiť viac ako plaché jedince. Ďalším krokom pravdepodobne prispel človek, postupným výberom a odchovom šteniat. V poslednom kroku je vysoká medziľemenná variabilita, ako aj zmena základných fyziologických a behaviorálnych charakteristík.

Možné dôvody a výhody spolužitia psa a človeka:

- psychologické a emocionálne výhody pre človeka
- kŕmenie, prístrešok pre psa
- výpomoc pri love
- živá „konzerva“
- konzument organickej potravy vtedajších ľudských sídlisk

Výsledkom domestikácie pre psa je v porovnaní s vlkom menšia schopnosť prežitia v prírode, na druhej strane ale vyššia spôsobilosť psov pre porozumenie a využívanie sociálneho a komunikačného správania voči človeku.

ETOGRAM PSA

= súborný zápis všetkých foriem správania sledovaného jedinca

Poskytuje obraz o celkovom druhovo charakteristickom, ale aj individuálnom funkčnom prejave zvierťa v jeho dennom, sezónnom, celoročnom cykle

Z hľadiska prežitia sú najdôležitejšie takzvané **UDRŽIAVACIE SPRÁVANIA**:

= každodenné aktivity zabezpečujúce základné potreby zvierťa, a to napríklad:

- Príjem potravy (digestívne alebo potravové správanie)
- Eliminácia (urinácia, defekácia)
- Komfortné správanie – odpočinok, spánok, starostlivosť o telo
- Lokomócia (pohyb)
- Explorácia (prieskum okolia)

NAJČASTEJŠIE POPISOVANÉ FORMY SPRÁVANIA

- Sociálne správanie
- Epimeletické správanie
- Etepimeletické správanie
- Agonistické správanie
 - Tíživé signály*
 - Ofenzívna hrozba*
 - Defenzívna hrozba*
 - Ústup*
 - Útek*
 - Agresivita*
- Digestívne správanie
- Eliminačné správanie
- Sexuálne správanie
- Allelomimetické správanie
- Exploračné správanie
- Hravé správanie
- Vokalizácia
- Lokomócia
- Komfortné správanie
 - Starostlivosť o telo, ochrana pred hmyzom*
 - Odpočinok a spánok*
 - Vyhľadávanie úkrytu a pohodlia*

Sociálne správanie

Spoločný beh alebo chôdza

Spoločné ležanie

Spoločné vstávanie

Spoločné spanie

Hromadné vytie
Sociálna hra
Komunikácia

Agonistické správanie

riešenie potenciálnych konfliktov, **využívanie tíšivých („calming“ signálov)**, t.j.:

- Veľké množstvo prejavov, ktoré psy (zvieratá) využívajú na komunikáciu medzi sebou, ale aj s človekom
- Najmä situácie súvisiace so stresom, diskomfortom
- Snaha komunikovať, že daná situácia, správanie nie je jedincovi príjemná, upokojenie jedincov, situácie
- Pri zistení, že komunikácia pomocou tíšivých signálov zlyháva môže daný jedinec túto komunikáciu výrazne obmedziť („náhly útok psa bez dôvodu“)
- Musia byť vždy posudzované v celom kontexte

NAJČASTEJŠIE TÍŠIVÉ SIGNÁLY U PSOV:

- Odvracanie pohľadu, hlavy
- Oblizovanie pyskov
- Zívanie
- „Úsmev“
- Zdvíhanie hrudníkovej končatiny – „pawing“
- Čuchanie zeme, škrabanie sa
- Spomalená chôdza a/alebo zamrznutie - „freezing“
- Šteňacie prejavy, napr. „fiddling“, okrúhla tvár, hravý úklon
- Vrtenie chvostom
- Urinácia, prevalenie sa na chrbát, sadnutie chrbtom k hrozbe
- Snaha rozdeliť konflikt

Ďalšie defenzívne – obranné alebo ofenzívne – útočné prejavy správania:

OFENZÍVNE PREJAVY

Prenasledovanie
Hryzenie
Chniapanie zubami
Hrabanie
Cerenie zubov
Vrčanie

Štekanie

Vrtenie špičkou chvosta

Švihanie chvostom

DEFENZÍVNE PREJAVY

Sadanie

Zhrbenie sa

Útek

Nariekavé štekanie a odhaľovanie zubov

Chvost medzi panvovými končatinami

Prevalenie sa na chrbát

Hrabanie končatinami a natiahnutie končatín

pasívna obranná reakcia pozostáva najmä zo znehybnenia na mieste („freezing“), aktívna obranná reakcia z úteku alebo útoku („fight or flight“) podľa situácie a individuálnych charakteristík jednotlivca

- ak je **dodržaná pozorovacia vzdialenosť**, zviera strach neprejavuje a neuteká
- ak človek **prekročí útekovú vzdialenosť**, zviera cúva a snaží sa ju zachovať ústupom
- veľkosť **útekovej vzdialenosti** závisí priamo od veľkosti strachu, skúseností
- ak zviera nemá kam ujsť (napr. zahnanie do kúta), situácia sa pre neho stáva kritickou – **prekročenie kritickej vzdialenosti - možnosť útoku** (obránný útok – objavuje sa v prípade bezprostredného vnímania ohrozenia a je najčastejším dôvodom útoku psa na človeka)

AGRESÍVNE PREJAVY

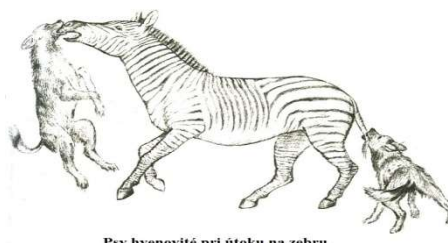
- najčastejší problém so správaním psov
- častý dôvod na odovzdanie psa do útulku alebo eutanázie
- agresivita nie je diagnózou, ale príznakom!
- extrémne vyvrcholenie v správaní psychicky zdravého psa
- nevzniká náhle (predchádza mu rôzne dlhé obdobie vonkajších alebo vnútorných konfliktov a napätia)

Predátorské správanie (neemocionálna agresivita)

= inštinktívne správanie, ktoré si vyžaduje učenie, čím sa zdokonaľuje a rozvíja

u väčšiny spoločenských psov nechcené, problémové správanie (je možné ho korigovať výchovou a výcvikom)

- Prenasledovanie
- Hryzenie
- Trepanie hlavou
- Myší skok, vyhazovanie malej koristi do vzduchu (napr. vlk, kojot, líška, nie pes)
- Zhluknutie sa, spoločný lov

Exploračné správanie

- Chôdza alebo beh s nosom pri zemi, očuchávanie
- Zdvihnutá hlava, čuchanie, popr. beh zo strany na stranu
- Očuchávanie análnej alebo genitálnej oblasti
- Očuchávanie nosa alebo tvárovej časti
- Hlava zdvihnutá, uši vztýčené (načúvanie a pozorovanie)
- Očuchávania moču alebo trusu
- Lezenie vpred, pohyb hlavou zo strany na stranu, čuchanie (šteňatá)
- na orientáciu v priestore pes využíva všetky zmysly
- neznámy predmet pes preveruje zrakom, čuchom, strká do neho ňufákom, dotýka sa ho hrudníkovou končatinou, hryzie ho, obližuje
- pri orientácii na diaľku – stoj v charakteristickej pozícii a opäť zapojenie zmyslov
- početnosť a intenzita orientačného správania je podmienená motivačne

Komfortné správanie

- Škrabanie sa, obtieranie o predmet, o zem, váľanie sa po zemi
- Hryzenie a obližovanie si vlastnej srsti, genitálií a análnej oblasti
- Otrepávanie sa
- Oblizovanie šteniat, hlavne v genitálnej a análnej oblasti, prípadne požieranie exkrementov
- Vyhrabávanie ležoviska v zemi pred uľahnutím
- Rozširovanie nory hrabaním
- Točenie pred uľahnutím

Et-epimeletické správanie

- Kňučanie
- Nariekavé štekávanie
- Vrtenie chvostom (taktiež pozorované pri agonistickom správaní)
- Oblizovanie tváre alebo rúk osoby (obvykle v kombinácii s vrtením chvostom)
- Dotýkanie sa končatinami

Eliminačné správanie

URINÁCIA A DEFEKÁCIA má fyziologickú, ale aj sociálnu funkciu (značkovanie teritória)

Pes:

- Močenie so všetkými 4 končatinami na zemi - šteňatá a mladí psi, dospelí v podriadenom hodnostnom postavení, kastráty
- Močenie s jednou panvovou končatinou zdvihnutou. Obvykle na miestach použitých inými ♂♂

Suka:

- Močenie v prikrčenej Porcii, niektoré suky môžu pri tom dvíhať končatinu

Obe pohlavia:

- Pobíehanie s nosom pri zemi – pred defekáciou
- Defekácia a močenie na miestach použitých v predchádzajúcom období

- Na defekáciu, niekedy urináciu, nadväzuje zahrabávanie trusu (menej časté u súk), ktoré neslúži na maskovanie trusu, ale na zdôraznenie svojej prítomnosti; zahrabávaním na zemi ostáva výlučok interdigitálnych žliaz

Digestívne (potravové) správanie

- Hryzenie trhákmí
- Ohlodávanie za súčasného pridržiavania potravy hrudníkovými končatinami
- Požieranie trávy v prípade tráviacich problémov
- Jednoduché zvracanie v prípade potreby

ŠTEŇATÁ – cicanie, strkanie hlavou, striedavé tlačenie mliečnej žľazy hrudníkovými končatinami, panvové končatiny sa opierajú o podložku (tzv. mliečny krok)

Kŕmenie starších šteniat (divé zvieratá)

- prehĺtanie nedokonale pohryzenej potravy, rýchle hltanie
- dospelý jedinec mäso prehltne a mláďaťa ho vyvrhne
- podnetom na vyvrhnutie je štvkanie mláďaťa do ústneho kútika rodičov

Sexuálne správanie

Pohlavné dospievanie v závislosti aj od plemena, výživy, atď., cca v 9 -12 mesiacoch veku

Suka – najčastejšie sezónna ruja (jar, jeseň), pes – podnetom je suka v ruji

Pes:

- Predné nohy rozťahnuté, zadok zdvihnutý na pokrčených nohách. Hlava do strany.
- Lízanie genitálií suky
- Naskakovanie
- Zovretie prednými nohami
- Pohyby panvou
- Kopulačné zviazanie

Suka:

- Predné nohy rozťahnuté, zadok zdvihnutý na pokrčených nohách. Hlava do strany.
- Postavenie sa pred samca
- Uhnutie chvostom na stranu.

Obaja:

- Hravé zápasenie, spoločný beh, predné laby jeden druhému okolo krku

Materské správanie

- mláďa = spúšťajúci podnet pre materské správanie
- hormóny
- zápach plodovej vody – olizovanie (veľký biologický význam pre ich vzájomný vzťah)
- pre rozvoj materského správania je dôležitý kontakt matky a mláďaťa
- uplatnenie všetkých zmyslov – zrak, čuch, sluch matky

Fázy materského správania:

- a) **tesná väzba** (matka kojí, oblizuje, zahrieva)
- b) **ambivalentná** (aj matka aj mláďa – vyhľadáva, dožaduje sa kŕmenia, tlačia sa k sebe atď.)
- a) **uvolňovanie vzťahov** medzi rodičmi a potomkami

Hravé správanie

Solitárna alebo sociálna hra (matka, súrodenci, majiteľ)

Môžu byť prítomné prvky agonistického, predátorného, správania, imitácia sexuálneho správania

Dôležitá je pri hre inhibícia hryzenia, ktorú sa šteňa musí naučiť

